

NÉP, NEMZET, ÁLLAM, NEMZETÁLLAM, NACIONALIZMUS

ARDAY LAJOS

Voltak-vannak saját államisággal rendelkező, teljes társadalmat alkotó történelmi nemzetek, és csonka társadalmú, „történelem nélküli” (paraszt)népek. Mai példákkal: a gallegók, szorbok, ruszinok, kurdok olyan nép, amely nem jut(hat)ott el az államalapításig, és kisebbségi etnikumként él egy vagy több, tőle különböző többségi államkeretben. Az önálló, központosított állam elindítja, felerősíti a népből nemzetté válás folyamatát, mint a 16. századi Nyugat-Európában (és ma Ukrajnában, Közép-Ázsiában) – így jön létre a területhez-államhoz kötődő állampolgári, *civic nation*. A több államban, vagy soknemzetiségű birodalmakban élők, az olaszoktól a finnekig, a származásban, kultúrában, de főként a nyelvben találták meg az őket nemzetté egyesítő tulajdonságokat – övék tehát az *ethnic nation*, vagy *kulturnemzet*. Az előbbi a francia, az utóbbi a német nemzetfogalommal jellemezhető. A nemzetállam a nemzet időleges hatalmi szervezete, amelyet aluról az (etno)regionalizmus, felülről az integrációs szervezetek (EU) és a globalizmus gyengít és bont. A modernizáció, az ipari társadalom természetes terméke; politikai elv, amely a nemzeti egység megteremtésére törekszik, ezért az állam támogatja. Lehet egyesítő-államépítő és elszakító-szecesszionista szerepe.

Kulcsszavak: nép, nemzet, állam, nemzetállam, nacionalizmus

*

A meghatározások sűrű erdejéből nehezen talál világos kivezető utat az, aki egyértelműen különbséget akar tenni az etnikum, a nép és a nemzet között. E fogalmak megtevesztő összekeveredésére jó példa az alábbi meghatározás: nép:

- faj, törzs, nemzet
- egy társadalmi osztályt, egy államot alkotó személyek
- azok a személyek, akik nem nemesek, nem magas rangban, pozícióban lévők¹

A Révai lexikon népfajokról, nemzetekről és nemzetiségekről beszél, amikor kimutatást készít a világ népcsoportjairól; az állam pedig „...a meghatározott földterületen letelepedett népnek akarati és cselekvési képességgel bíró közössége.”² Romsics Ignác etnikum-meghatározása – véleményünk szerint – megegyezik a nép fogalmával: „...területileg, biológiailag és kulturálisan elkülönülő származási csoportok olyan együttese, amely a nemzet ismérveivel még nem rendelkezik, csupán a nemzetté válás lehetőségével.”³

Ezt a gondolatot folytatva térségünkben Kelet-Közép Európa soknemzetiségű birodalmaiban a 18. és 19. század fordulóján csak népek éltek, melyekből a gyér számú haladó szellemű nemes, értelmiségi és polgári „nemzetébresztők” nemzetet akartak „csinálni”,⁴ első lépésben az egységes, a kor igényeinek megfelelő nyelv megteremtésével. Igaz, a teljes társadalmi struktúrával bíró királyságokban kialakult egy, a területhez és az uralkodóhoz kötődő „rendi” nemzettudat, de évszázadokig a „*natio hungarica*” és a „*natio polonica*” csak a nemességet jelentette, anyanyelvre való tekintet nélkül. S itt érünk el a nép és a nemzet vízvonalstójához: a nemzet a nép egy minőségileg más, magasabb formája, amely elválaszthatatlan az állam fogalmától.⁵ Erre utal a már említett Hornby-szótár „nemzet” címszava: „...emberek nagy közössége, akik általában egy nyelvet beszélnek, és általában egységesek politikai jellegükben és célkitűzéseikben – lásd:

¹ A.S. Hornby: *The Advanced Learner's Dictionary of Current English*. 2nd edition Oxford University Press 1970 p.720.

² Budapest, 1936 26., 721.o.

³ Nemzet, nemzetiség és állam Napvilág Bp. 1998. 13.o.

⁴ Kedves professzorom, Niederhauser Emil akadémikus szerint a szlovén nemzetet értelmiségiek „találták ki”, és ezzel vádolták a lengyelek Stadion grófot, Galícia kormányzóját, hogy ő kreálta az (addig valóban nem létező) ukrán-rutén/ruszin nemzetet.

⁵ Az angolban – különösen az amerikaiban – a „nation” mindkettőt jelentheti, ami sok fordítás- és megértésbeli nehézséget jelent számunkra.

állam”⁶ Marx, Engels és az ausztró-marxisták (O. Bauer, H. Steinacker), majd Hugh Seton-Watson⁷ különbséget tesznek a régi, történelmi nemzetek és a történelem nélküli, (paraszt) népek között. Az előbbieket közé tartoznak a saját királysággal- államisággal, teljes feudális társadalmi/rendi tagozódással rendelkező- rendelkező angolok, skótok, franciák, portugálok, dánok, svédek, magyarok, lengyelek, oroszok (csehek, horvátok – AL), valamint a hosszú, ragyogó múlttal, a kultúra közösségével és erős polgársággal rendelkező, s ezért vezető szerepet játszó németek és olaszok. Az utóbbiak: finnek, baltiak, ukránok-ruszinok, szlovákok, szlovének, románok közül némelyek, mint a szerbek és a bolgárok dicsekedhetnek ugyan dicső múlttal és középkori államisággal, de a félévezredes oszmán uralom alatt államiságukat, nemességüket elveszítve, egységes paraszti társadalmakként vívták meg felszabadító háborúikat.

Mai, konkrét példákkal élve: a baszkok, gallegók, szorbok, ruszinok, kurdok olyan nép, amely nem jut(hat)ott el az államalapításig, és kisebbségi etnikumként él egy vagy több, tőle különböző többségi államkeretben. Az önálló államiság elősegíti, felgyorsítja a népből nemzetté válás folyamatát – ezt látjuk ma Ukrajnában és –kevésbé sikeresen – Belaruszban.

„...A franciák voltak az első európai nép, amely nemzetté formálódott ... a francia monarchiával és a francia állammal nőtt (fel) a francia nemzet”⁸, s ez rávilágít a nyugat- és a kelet(közép)-európai nemzetfejlődés eltérő jellegére. Az Atlanti-óceán-parti centrumban a központosított, abszolút királyi hatalom építette ki az erős francia, angol, holland államot, s ebben az államban alakult ki a francia, angol, holland nemzet.⁹ A periférián, Közép- és Kelet-Európában a soknemzetiségű Habsburg, oszmán és orosz birodalomban a népek nemzetépítő és –egységesítő programjának két fő célkitűzése a modernizáció, a (Nyugat)Európához való visszatérés-felzárkózás, és az önálló nemzetállam (újra)kivívása volt.¹⁰ Innen ered a nyugati és a keleti nemzet-felfogás különbözősége: az angol-francia nemzetfejlődésnek megfelelően a területhez-államhoz kötődő állampolgári, vagy *civic nation*, míg attól keletre a származáson-hagyományokon-nyelven alapuló *ethnic nation*. Az előbbi franciá, az utóbbit német nemzetfogalomnak is nevezik. Az ok ugyanaz: a királyi, forradalmi, majd napóleoni állam megteremtése az állampolgárságon alapuló francia politikai nemzetet. A németek, olaszok szétagoltan, több államban, míg a szlovének a magyarokon, lengyeleken, és az ukránokon át a finnekig tőlük idegen, egyre ellenségesebben viselkedő birodalmi államkeretben éltek, így azzal szemben kellett megfogalmazni népi-nemzeti különállásukat, önképüket/identitásukat. Ennek ismérveit a származásban, a hagyományokban, de legfőképpen a nyelvben találták meg.¹¹ (Kulturnemzet)

A nemzetet sokan – így Herder is – isteni eredetűnek, öröktől fogva valónak látják, s hivatkoznak a zsidókra, görögökre. A nemzetek eredetét, kialakulását eltérően magyarázzák a perennalisták-etnicisták és a modernisták. Az előbbieket: Hans Kohn, John A. Armstrong¹², Anthony D. Smith¹³ döntő bizonyítéknak tekintik a nyelvi-kulturális-vallási közösséget, az eredet-mítoszokat, a kollektív emlékezetet, a hagyományokat, értékeket, szimbólumokat és „*core ethnic community*”-kről, sőt „*ethnic state*”-ekről beszélnek. Smith ilyenek tekintik az ókori Egyiptomot, Bizáncot és a középkori Angliát.¹⁴ A sort bővíthetjük Dávid, Salamon és utódaik zsidó államaival (Izrael, Juda) és a görög városállamokkal. A modernista iskola képviselői (Karl Deutsch, Benedict Anderson, E. J. Hobsbawm, E. Gellner) a nemzetet a polgárosodás- iparosodás, a kapitalizmus és a modernizáció „termékének” tekintik. Ezzel egyetérthetünk, ha a 16. századtól kialakuló „modern nemzet”-ről (Schöpflin György) van szó. „...A polgári fejlődés során a nemzet átvette a vallás legitimáló funkcióját, és ennek következtében a modern polgári állam és a nemzet fogalma a XIX. században a lehető leghamarabban összefonódott.”¹⁵ Hugh Seton-Watson idézi a Sztálin(naktulajdonított)

⁶ Hornby i.m. p. 648.

⁷ *Nations and States*. Methuen London 1977. pp. 7-9.

⁸ Hugh Seton-Watson i.m. pp. 42.44

⁹ Anglia esetében a birodalommal együtt kialakult az angolt, skótot, velszít egyesítő brit nemzet- vagy birodalmi tudat, de ez már egy másik történet.

¹⁰ Ez fogalmazódik meg M. Guibernau. nemzet-meghatározásában: „...Emberek/egy nép erős politikai közössége, akik közös nyelvet beszélnek, vagy közös a vallásuk, vagy mindennapi szokásaik, vagy politikai emlékezetük; államuk létezhet vagy vágy annak megteremtésére”

Nationalisms – The Nation-State and Nationalism in the 20th century. Cambridge-Oxford 1996 p.34

¹¹ A magyar nemzeteszmény ebben az időben – II. Józseftől a kiegyezésig – kétarcú: a németesítő centralizáló törekvésekkel szemben nyelvi-kulturális, míg a nemzetiségekkel szemben állammemzeti. A Deák, Eötvös által megfogalmazott, s különösen a Tisza-Bánffy-kormányok által gyakorlatban alkalmazott magyar politikai nemzetfogalom megegyezett a franciával; az ország szétesése, Trianon után a határokon átívelő kulturnemzet-fogalom vált általánossá a szellemi életben és a politikában

¹² A vitát megindító könyvének sokatmondó címe: *Nations before Nationalism* 1982

¹³ *The Ethnic Origins of Nations*. Blackwell Oxford 1986

¹⁴ Smith i.m. pp 14-17, 107-109

¹⁵ Egedy Gergely: Bevezetés a nemzetközi kapcsolatok elméletébe Bp. HVGORAC 2007. 63. o.

nemzet-meghatározást; ismérvei: a közös nyelv, közös terület, közös gazdasági élet és a közös lelki alkat. (*mental make-up*)¹⁶ Hasonló megközelítésben a nemzet jellemzői: a rokonság/összetartozás érzése, a (közös) terület, történelem, kultúra, eszmélet (*collective self-consciousness*) és a vallás.¹⁷

„...A modern nemzetek inkább államok „gyártmányai”, mint fordítva.”¹⁸

„...A (nemzet)állam a hatalom újkori legitimációs formája: az alattvalóból polgárt formál, egységes kulturális mezőben.”¹⁹

S ezzel átléptünk egy, sokak szerint nem létező határt a nemzet és az állam között. Max Weber szerint az állam „...emberi közösség, amely sikerrel igényli a fizikai erő(szak) jogos/törvényes használatának monopóliumát ...csak az állam tudja biztosítani sok, a nemzet(ek) számára egyedülálló kulturális érték túlélését ...funkciója a társadalmi munkamegosztás és az összpontosított rendfenntartás”²⁰ A szakirodalom állam-definícióinak összegzése: „...az állam egy földrajzilag világosan körülhatárolt területen működő olyan jogi és politikai szervezet, amely az ott lakóktól elvárt, sőt gyakran kikényszerített engedelmesség és lojalitás fejében meghatározott elvek szerint intézi azok bizonyos ügyeit... a nemzetállam (nationstate) olyan államokat jelöl, melyek lakossága nemzetileg (etnikailag-nyelvileg) többé-kevésbé homogén.”²¹ Georg Brunner csak azokat nevezi nemzetállamoknak, melyekben a kisebbségek aránya nem haladja meg a 10%-ot; bevezeti a nemzetiségi állam megjelölést; több- vagy soknemzetiségű állam az, amelyben a legszámosabb nemzet(iség) sem éri el az 50%-ot.²² Az 1. világháborút követő „békerendszer” – a győztesek szerint – nemzetállamokat teremtett az Osztrák-Magyar Monarchia területén; valójában csak a két vesztes, Ausztria és Magyarország volt az; a többi utódállam „megörökölte” a Monarchia nemzetiségi összetételét és konfliktusait.²³ Mindmáig belső és külső ellentétek forrása az, ha egy jelentős kisebbség(ek)kel rendelkező állam erőszakos „homogenizáció”-val akar nemzetállamot építeni. (Románia, Szlovákia, Ukrajna)

A nemzetállam megteremtői és fenntartói a (többségi nyelvű) közoktatás, tömegtájékoztatás, hadsereg. A nemzetállam a nemzet időleges hatalmi szervezete, amelyet alulról az (etno)regionalizmus, felülről az integrációs szervezetek (EU) és a globalizmus gyengít és bont. Így folyamatosan veszít erejéből és létjogosultságából, mint a politikai, gazdasági, társadalmi és kulturális élet kerete.²⁴ „...A piacok nemzetközi integrálódása állam feletti szervezetek sokaságának kiépülését igényli. ...A nemzeti érdek ma már nem esik egybe a nemzetállami keret fenntartásának érdekével...”²⁵

A nacionalizmuseredetével, építő vagy romboló jellegével, megnyilvánulási formáival könyvek sokasága foglalkozott, idézett szerzőinktől is.²⁶ Hugh Seton-Watson szerint két jelentése van: egyrészt „...a nemzetek jellegéről, érdekeiről, jogairól és kötelességeiről szóló doktrina, másrészt szervezett politikai mozgalom, amely arra irányul, hogy elősegítse a nemzetek céljainak és érdekeinek megvalósulását.”²⁷ „...A nacionalizmus elkerülhetetlen, vagy legalábbis természetes terméke a modernizációnak, amely összefügg az ipari társadalom felemelkedésével; ...politikai elv, amely a politikai és nemzeti egység megteremtésére törekszik; hordozói, terjesztői a tömegkommunikáció és a kultúra; az állam terméke; megjelenésének szükségszerű előfeltétele az állam megléte. ...A nacionalizmust az állam támogatja – kedvező számára – mint a homogenizálás eszközét, amely erősíti a lakosságban az összetartozás érzését.”²⁸ A nacionalizmus

¹⁶ i.m. pp. 3-4

¹⁷ Steven Grosby: *Nationalism*. Oxford 2005 pp 2, 12

¹⁸ Armstrong i.m. p 129

¹⁹ Schöpflin György: Nemzetfogalom és Európa (előadás, 2002.IV.29.) Ő és Gellner is nagy jelentőséget tulajdonít a protestantizmusnak, amely az írás-olvasás elterjesztésével „...egy paraszt nyelvjárást „valódi” nyelvvé formált.” E. Gellner: *Nationalism* London 1997. pp 76-77

²⁰ Idézi Gellner: *Nations and Nationalism*. Oxford-Cambridge 1994 p 3

²¹ Romsics i.m. 14.0.

²² Ilyenek voltak a felbomlott szocialista szövetségi államok, s ma India, Nigéria Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában TLA Bp. 1995. 12.o.

²³ Kosáry Domokos: A nemzetállam és jövője In: *Közép-európai olvasókönyv* Szerk. Módos Péter Osiris Bp. 2005. 203.o.

²⁴ „...Sem a nemzetek, sem az államok nem léteznek minden időben és minden körülmények között.”

Gellner 1994. p6

²⁵ Kis Jánosnak, az SzDSz egyik alapítójának kijelentése 1997-ben Idézi: Székelyhidi Ágoston: *Nemzet és rendszerváltás*. Antológia, Lakitelek 2007. 216.o.

²⁶ E végtelen sorba tartozik:

E.J. Hobsbawm: *Nations and Nationalismsince1780*. Cambridge 1990.

P.R. Brass: *Ethnicity and Nationalism*. NewDelhi-London 1991.

R. Caplan – J. Feffner (ed): *Europe’s New Nationalism – States and Minorities in Conflict*. Oxford, 1996

M.E. Brown (and others, ed): *Nationalism and Ethnic Conflict* MIT Press Cambridge, Mass 1997.

²⁷ Hugh Seton-Watson i.m. p3

²⁸ Gellner 1994 pp1-4

(célja): nemzeti alapon történő intézményesülés (Kántor Zoltán)²⁹A nacionalizmusnak lehet egyesítő-államépítő és elszakító-szecesszionista szerepe – a történelemben mindkettőre találunk (és fogunk találni) számos példát.

A nacionalizmus(ok) napjainkban is követett célkitűzése a homogén nemzetállam megteremtése. 1789-ben a francia királyság lakóinak többsége nem franciául beszélt³⁰ - a francia politikai nemzetet „nyelvi terrorral” (1793-as megállapítás), amihez a politikai járult, teremtették meg. A magukat – alkotmányukban is – nemzetállamoknak tekintők, noha számottevő nemzeti és etnikai kisebbséggel rendelkeznek, máig ezt a példát követik (Románia, Szlovákia). Ma már Európában nincs homogén nemzetállam; a nagyszámú bevándorló miatt a korábban annak tekinthetők (Írország, Portugália, Luxemburg) is multietnikussá váltak.

Összefoglalás

A családtól a nemzetségen, törzsön át mennyiségi változás vezet az etnikumig, népcsoportig, népig. („Területileg, biológiailag és kulturálisan elkülönülő származási csoportok olyan együttese, amely a nemzet ismérveivel még nem rendelkezik” - Romsics I.) A minőségi változást a nemzetté válás jelenti, mivel a nemzet a nép egy minőségileg magasabb formája, amely elválaszthatatlan az állam fogalmától. Voltakvannak saját államisággal rendelkező, teljes társadalmat alkotó történelmi nemzetek, és csonka társadalmú, „történelem nélküli” (paraszt)népek. Mai példákkal: a gallegók, szorbok, ruszinok, kurdok olyan nép, amely nem jut(hat)ott el az államalapításig, és kisebbségi etnikumként él egy vagy több, tőle különböző többségi államkeretben. Az önálló, központosított állam elindítja, felerősíti a népből nemzetté válás folyamatát, mint a 16. századi Nyugat-Európában (és ma Ukrajnában, Közép-Ázsiában) – így jön létre a területhez-államhoz kötődő állampolgári, *civic nation*. A több államban, vagy soknemzetiségű birodalmakban élők, az olaszoktól a finnekig, a származásban, kultúrában, de főként a nyelvben találták meg az őket nemzetté egyesítő tulajdonságokat – övék tehát az *ethnic nation*, vagy *kulturnemzet*. Az előbbi a francia, az utóbbi a német nemzetfogalommal jellemezhető.

A nemzetek kialakulását, jellegét tekintve a perennalisták-etnicisták a hagyományokat, a nyelvi-kulturális-vallási közösséget tekintik meghatározónak, míg a modernisták a (modern) nemzetet a polgárosodás-iparosodás, a kapitalizmus „termékének” tartják. „Az állam egy földrajzilag... körülhatárolt területen működő olyan jogi és politikai szervezet, amely az ott lakóktól elvárt, sőt gyakran kikényszerített engedelmesség és lojalitás fejében meghatározott elvek szerint intézi azok bizonyos ügyeit”: munkamegosztás, kulturális értékek védelme, rendfenntartás. (Max Weber, Romsics I.)

A nemzetállam lakossága nemzetileg (etnikailag-nyelvileg) többé-kevésbé homogén, azaz a kisebbségek aránya 10% alatt van. A nemzetállam a nemzet időleges hatalmi szervezete, amelyet aluról az (etno)regionalizmus, felülről az integrációs szervezetek (EU) és a globalizmus gyengít és bont.

A nacionalizmus „...szervezett politikai mozgalom, amely arra irányul, hogy elősegítse a nemzetek céljainak és érdekeinek megvalósulását”. (Hugh Seton-Watson) A modernizáció, az ipari társadalom természetes terméke; politikai elv, amely a nemzeti egység megteremtésére törekszik, ezért az állam támogatja. Lehet egyesítő-államépítő és elszakító-szecesszionista szerepe.

*

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

© DKE 2012

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A tanulmányt a következőképpen idézze:*

Arday Lajos: Nép, nemzet, állam, nemzetállam, nacionalizmus. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 3. No. 4. (2012 tél) 4 p.

Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*

²⁹ Ez egybecseng Gellernek egy korábbi – vitatható – megállapításával: „...A nacionalizmus nem a nemzetek öntudatra ébredése; ellenkezőleg: nemzeteket hoz létre ott, ahol azok nem léteztek” Idézi: A. Lieven: Mi is a nemzet? Európai Szemle 1998/4

³⁰ Oksztánok-provanszálók, katalánok, baszkok, bretonok, flamandok, korzikai olaszok, elzászi németek